

نرم افزار درایة النور، نقطه امید،

ضرورت ارتقاء

- گستردگی حجم احادیث؛
- تعداد فراوان راویان؛
- اختصار در عناوین راویان؛
- تنوع تعبیر به کار رفته در مورد یک راوی؛
- اختلاف نظر در عوامل وثاقت و ضعف؛
- اختلاف نظر در مفاد و معنای الفاظ مدح و ذم؛
- اختلاف ساختار کتاب‌های حدیثی در تنظیم احادیث و اسناد؛
- بروز تصحیف و تحریف در اسناد و عناوین راویان؛
- کافی نبودن گزارش‌های تاریخی؛
- محدود بودن کتاب‌های رجالی از نظر تعداد و محتوا.

به همین لحاظ، حجم قابل توجهی از پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه احادیث و حتی پژوهش‌های فقهی، از غنای لازم در مباحث رجالی برخوردار نیست. به نظر می‌رسد ضرورت بهره‌گیری از رایانه و تهیه نرم‌افزارهای گوناگون رجالی نیازمند بحث نیست؛ بلکه مهم شناخت و توجه به انتظاراتی است که کاربران و مخاطبان این‌گونه نرم‌افزارها دارند. بدون تردید، با توجه به گستردگی دامنه مباحث رجالی، ارائه یک الگوی واحد به منظور تهیه نرم‌افزار رجالی، ناپسند و شاید غیر ممکن باشد. از این‌رو، در ترسیم انتظارات کاربران و طراحی قابلیت‌های نرم‌افزارهایی از این دست، توجه کامل به نکات زیر ضروری است:

- دامنه و حجم اطلاعاتی که در طراحی نرم‌افزار، مورد نظر است؛
- مشکلات و نا به سامانی‌های دامنه مزبور؛
- میزان پردازش پذیری اطلاعات این دامنه؛
- سطح مخاطبان، نقاط ابهام و پرسش‌های آنان؛
- بانک‌های اطلاعاتی مختلف و مناسب با نیازهای کاربران.

درایة النور و کاربران

نرم‌افزار درایة النور که نخستین نرم‌افزار طراحی شده براساس دیدگاه‌های رجالی شیعی است، به هدف فراهم آوردن بستر

در مقابل، بر اعتماد به گروهی خط بطلان کشیده، آنان را تضعیف می‌کند و وصف اعتماد را از احادیث آنان برمی‌دارد تا از این رهگذر، اعتبار یا عدم اعتبار مجموعه واسطه‌های یک حدیث (سند) را احراز کند. کتاب‌های رجالی به لحاظ برخورداری از مجموع اطلاعاتی سودمند، مدد رسان دانش رجالی در این فرایند است. گرچه ممکن است دستیابی به هدف پیش گفته؛ یعنی بازشناسی راویان به منظور سنجش اعتبار سند، در نگاه نخست آسان جلوه کند، ولی حقیقت جز این است؛ زیرا عواملی چون موارد ذیل فرآیند مزبور را با مشکلاتی چند روبه‌رو کرده است:

نیازمندی‌های رجالی

احادیث به یادگار مانده از خاندان عصمت و طهارت (ع) گنجینه ارزشمندی از میراث مکتوب شیعی است که حجم عظیمی از معارف اسلامی را در خود جای داده است. بهره‌برداری از این میراث پربها در گرو شناخت افرادی است که حامل آن به نسل‌های پس از خود می‌باشند. این افراد همان راویان‌اند. دانش رجالی با معرفی ویژگی‌های راوی و معرفی آن به پژوهشگران عرصه‌های معارف دینی، به گفته گروهی اعتبار بخشیده، آنان را توثیق می‌کند و احادیث ایشان را مورد اعتماد و قابل استناد می‌داند و

مناسب برای پژوهش‌های رجالی مبتنی بر اسناد، در مهم‌ترین و پر مراجعه‌ترین منابع حدیثی شیعه (کتب اربعه و وسائل الشیعة) به انجام رسیده است.

اطلاعات به کار گرفته شده در این نرم‌افزار از سه بخش عمده تهیه گردیده است:

۱. اطلاعات ۵۵ جلد کتاب حدیثی، که عبارت‌اند از: کافی، من لا یحضره الفقیه، تهذیب الاحکام، استبصار و وسائل الشیعة؛
 ۲. اسناد، این مجموعه به منظور پردازش‌های مورد نظر از متن احادیث جدا شده و همراه قابلیت مقایسه با متن اصلی در اختیار کاربران قرار گرفته است؛

۳. اطلاعات هشت کتاب رجالی، که عبارت‌اند از: رجال نجاشی، رجال کشی، رجال برقی، رجال شیخ طوسی، فهرست شیخ طوسی، رجال ابن غضائری، رجال ابن داود و رجال علامه حلی (خلاصة الأقول).

بنابراین، ساختار غالب در کتاب‌های حدیثی، ساختار فقهی است.

اسناد این مجموعه برخوردار از اطلاعاتی بس ارزشمند در خصوص رابطه روایی، مشایخ و شاگردان روایان و نیز بازشناسی مصادیق عناوین مشترک است.

کتاب‌های رجالی نیز علی‌رغم عدم برخوردار بودن از وحدت ساختار، بیش از چهل نوع اطلاعات را در خود جای داده است که مهم‌ترین آنها شامل: توثیق و تضعیف روایان و اطلاعات مفید در شناخت طبقه روایان و اسناد و طرق به کتاب‌های روایان ترجمه شده است.

شاید بتوان کاربران درایة النور را در سه سطح متفاوت تقسیم کرد: کاربران سطح یک، افرادی هستند که به دنبال دستیابی به ارزش احادیث از نظر اعتبار و عدم اعتبار بوده و کمتر با اطلاعات متنوع پردازش شده سر و کار دارند.

آنچه برای این گروه بیش از همه مهم است، شناخت دیدگاه افرادی چون نجاشی و شیخ طوسی است و آگاهی از نقطه نظرات دیگران و از جمله تهیه‌کنندگان برنامه در درجه دوم اهمیت قرار دارد.

کاربران سطح دو، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح سه، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح دو، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح سه، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح دو، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح سه، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح دو، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح سه، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح دو، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح سه، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

کاربران سطح دو، افرادی هستند که علاوه بر خواسته پیش‌گفته، درصدد آشنایی با فرایند پژوهش رجالی مبتنی بر اسناد هستند تا از این رهگذر، با منابع، اطلاعات و چگونگی گذر از موانع آشنا شود و راه خویش را برای رسیدن به مرحله بالاتر که کاربران سطح سوم هستند، هموار سازند.

مهم‌ترین قابلیت‌ها

نرم‌افزار درایة النور با فراهم آوردن قابلیت‌های ذیل گام‌هایی چند در راه تأمین نیازها و اهداف کاربران خود برداشته است:

۱. بازسازی اسناد به شیوه‌ای کاملاً علمی که وحدت ساختار اسناد را در پی داشته و زمینه ارزیابی ماشینی اسناد را فراهم آورده است؛
۲. برخوردار بودن از سیستم مترادفات عناوین روایان که تعیین مصداق بیش از نود درصد عناوین مشترک و هماهنگی‌سازی عناوین پراکنده روایان را موجب شده است؛
۳. بازشناسی عناوین محرف و معرفی شکل صحیح آن؛
۴. بازشناسی و معرفی خلل‌های موجود در اسناد؛
۵. معرفی شاگردان و مشایخ هر راوی؛
۶. تنظیم اسناد یک راوی و سنجش رابطه روایی آن با دیگر روایان به هر شکل ممکن؛ مزیتی که در هیچ یک از کارهای سابق حتی در ترتیب الاسانید مرحوم آیت‌الله بروجردی نیز وجود ندارد؛
۷. امکان بررسی اسناد یک راوی با عناوین مختلف وی در متن کتاب به همراه مقایسه با قبل و بعد به منظور دستیابی به قرائن مورد نظر؛
۸. بررسی دقیق ارتباط روایان در اسناد و نه جدای از آن؛
۹. زمینه‌سازی گونه‌های مختلف پژوهش مبتنی بر اسناد؛
۱۰. در اختیار گذاردن دیدگاه صاحبان کتاب‌های رجالی در مورد روایان؛
۱۱. برخوردار بودن از توثیق و تضعیف روایان از دیدگاه تهیه‌کنندگان برنامه و امکان دسترسی به آن در جای‌جای برنامه؛
۱۲. ارزیابی اسناد به صورت ماشینی؛
۱۳. امکان درج دیدگاه شخصی کاربران در

نرم‌افزار درایة النور

که نخستین نرم‌افزار طراحی شده

بر اساس دیدگاه‌های رجالی شیعی است،

به هدف فراهم آوردن

بستر مناسب برای

پژوهش‌های رجالی مبتنی بر اسناد،

در مهم‌ترین و پر مراجعه‌ترین منابع

حدیثی شیعه (کتب اربعه و وسائل الشیعة)

به انجام رسیده است

صورت اختلاف با نظر تهیه‌کنندگان برنامه در امر توثیق و تضعیف روایان؛

۱۴. فراهم آوردن زمینه‌های آموزش سندشناسی دانش رجال.

بایسته‌های درایة النور

اگر چه درایة النور با دربرداشتن محتوا و امکانات مفید در خصوص پژوهش‌های رجالی پاسخگوی نیاز مخاطبان خویش است، اما هنوز انتظارات بسیاری بدون پاسخ مانده است که ضرورت ارتقاء آن را گوشزد می‌کند. در این فرصت به بررسی بایسته‌های درایة النور می‌پردازیم.

این انتظارات را از چهار زاویه می‌توان مورد

● آنچه که اکنون در برنامه به عنوان ارزیابی مشاهده می شود، ارزیابی اسناد است نه احادیث. با توجه به اینکه بسیاری از احادیث بیش از یک سند دارند و این اسناد لزوماً از ارزش یکسان برخوردار نیستند، طراحی قابلیت به منظور درج برآیند ارزش اسناد که همان ارزش حدیث است، ضروری است

توجه قرار داد:

۱. مستندسازی دیدگاه‌های تهیه کنندگان برنامه

نرم افزار درایة النور علاوه بر پردازش اطلاعات موجود در دامنه‌های تعریف شده خود، حاوی اطلاعاتی است که بیانگر نقطه نظرات تهیه کنندگان آن می باشد. این اطلاعات عبارت اند از:

- بازسازی اسناد؛ یعنی عاری نمودن اسناد از مشکلاتی چون: تحویل، تعلیق، اضمار در ابتدای اسناد و تفسیر عباراتی چون «بهذا الاسناد»؛

- تعیین مصادیق عناوین مشترک (تمییز مشترکات)؛

- ارتباط عناوین مختلف یک راوی با یکدیگر (توحید مختلفات)؛

- توثیق و تضعیف راویان؛

- بازشناسی عناوین محرف و بیان شکل صحیح؛

- بازشناسی خلل‌های اسناد و معرفی آن به کاربران.

گرچه این اطلاعات مبتنی بر مستندات است که حجمی بالغ بر سه هزار صفحه را تشکیل می دهد، اما اثری از این مستندات

در برنامه دیده نمی شود.

بدون تردید، افزودن این مجموعه به برنامه و فراهم آوردن زمینه استفاده کاربران از آن، علاوه بر آشناسازی آنان با مشکلات گوناگونی سندشناسی و راهکارهای در پیش گرفته شده برای حل مشکلات و مبانی توثیق و تضعیف پذیرفته شده از جانب تهیه کنندگان، امکان ارزیابی و اظهار نظر دقیق در مورد نقطه نظرات تهیه کنندگان را نیز در پی خواهد داشت.

امید است در نسخه بعدی برنامه شاهد اضافه شدن این مجموعه باشیم.

۲. فراهم آوردن امکان درج دیدگاه کاربران در حوزه‌های مختلف

پیش از این گفته شد که کاربران درایة النور در صورت اختلاف نظر با تهیه کنندگان آن در امر توثیق و تضعیف راویان، می توانند دیدگاه خود را در برنامه درج کرده و بر اساس آن نتیجه گیری کنند.

اما این پرسش مطرح است که آیا محور اختلاف نظر بین کاربران و تهیه کنندگان تنها در وثاقت یا ضعف گروهی از راویان خلاصه می شود؟ آیا می توان ادعا کرد که در محورهای پنج گانه دیگر هیچ اختلاف

۳-۳. بانک اطلاعات توثیقات عامه: معرفی

مهم‌ترین و پر استفاده‌ترین موارد توثیقات عامه و طراحی قابلیت‌هایی که کاربر بتواند عنوان یا عناوین مورد نظر خود را در هر یک از زیر مجموعه‌ها بگنجانند و تأثیر آن را در ارزیابی اسناد و احادیث مشاهده کند، هدف از طراحی این بخش است.

۳-۴. بانک اطلاعات راویان مورد اختلاف:

با توجه به اینکه وثاقت و ضعف گروهی از راویان، مورد اختلاف صاحب نظران می‌باشد، طراحی بانکی با قابلیت‌های ذیل می‌تواند گام مؤثری در راه به نتیجه رسیدن بسیاری از کاربران در خصوص این گروه از راویان باشد:

- ارائه عبارت‌های به کار رفته در مورد هر راوی؛

- تفسیر عبارت‌های مزبور؛

- معرفی جایگاه راوی در نقل موارث شیعی؛

- معرفی شاگردان و مشایخ راوی؛

- اختلاف نظر صاحبان آراء؛

- دیدگاه بخش؛

- امکان درج دیدگاه کاربران.

۴. اطلاعات تکمیلی

افزودن اطلاعاتی که در این نوشتار از آن به اطلاعات تکمیلی تعبیر می‌شود، می‌تواند سودمندی نرم‌افزار درایة‌النور را در زمینه‌های مختلف دو چندان سازد. این اطلاعات عبارت‌اند از:

- **نظام واسط عناوین محرف:** اگر به فهرست عناوین معیار و زیر مجموعه‌های آن (عناوین اصلی) نظری سریع بیفکنیم، خواهیم دید که بیش از ده نوع عنوان محرف در بین عناوین اصلی وجود دارد. این تنوع ناشی از تنوع عوامل تحریف در عناوین است. در بسیاری از اوقات یافتن حلقه ارتباط بین عنوان اصلی و معیار انتخاب شده در برنامه، کاری بس دشوار است.

به نظر می‌رسد با طراحی قابلیت‌هایی به عنوان «نظام واسط» که بیانگر این حلقه ارتباطی باشد، علاوه بر کمک به کاربر در درک بهتر و سریع‌تر ارتباط بین عناوین معیار و اصلی، عوامل تحریف نیز به گونه‌ای روشن به کاربر معرفی می‌شوند.

- **تنظیم فهرست عناوین محرف براساس عوامل گوناگون؛**

- **تنظیم فهرست عناوین مشترک؛**

- **تنظیم فهرست راویان توثیق شده براساس دیدگاه تهیه‌کنندگان برنامه و اشاره**

نظری وجود ندارد؟

با یک نگاه سریع به حوزه‌های اعمال نظر تهیه‌کنندگان برنامه و مقایسه آن با دیدگاه‌های صاحب‌نظرانی چون: مرحوم حسن بن زین‌الدین صاحب کتاب منتقی الجمال، مرحوم آیه‌الله بروجردی، مرحوم آیه‌الله محمدتقی شوشتری صاحب کتاب قاموس الرجال و مرحوم آیه‌الله خویی به این نتیجه می‌رسیم که امکان اختلاف نظر در تمام حوزه‌های یادشده وجود دارد.

شایان ذکر است که هدف استفاده از اطلاعات پردازش شده اصلی، دستیابی به نتیجه نهایی؛ یعنی پی بردن به ارزش اسناد و در نتیجه ارزش احادیث می‌باشد و اموری چون تمییز مشترکات، توحید مختلفات، شناخت حقیقت اسناد و توثیق و تضعیف راویان، نقش واسطه را در این میان بازی می‌کنند و ممکن است این واسطه‌های نقش‌آفرین از دیدگاه‌های مختلف با هم تفاوت داشته باشند.

بنابراین، ضروری است در دیگر نسخه‌های برنامه به طراحی قابلیت یا قابلیت‌هایی که زمینه اظهارنظر کاربران را در حوزه‌های مختلف پیش گفته فراهم آورد، بیش از پیش توجه شود.

۳-۳. طراحی بانک‌های اطلاعاتی مناسب

مهم‌ترین بانک‌های اطلاعات مورد نیاز برنامه عبارت‌اند از:

۳-۱. بانک اطلاعات عناوین مشترک:

هدف از طراحی این بانک تهیه فهرستی از عناوین مشترک و تنظیم آن بر اساس طبقات راویان - با توجه به معیارها و شاخص‌های قابل تعریف - می‌باشد تا کاربر بتواند در صورت اختلاف نظر با تهیه‌کنندگان برنامه در محدوده تمییز مشترکات، یک عنوان را انتخاب کرده و جایگزین عنوان انتخابی در برنامه سازد تا اموری چون ارزیابی اسناد و داده‌های آماری بر مبنای دیدگاه وی تنظیم گردد.

۳-۲. بانک اطلاعات عبارات مدح و ذم:

توجه به اختلاف نظر در مفاد بسیاری از الفاظ مدح و ذم، هدف از این بخش حتی الامکان تبیین دقیق معنای واژه‌ها و عبارات مزبور با توجه به اموری چون معنای لغوی و استعمالات اصحاب می‌باشد.

ناگفته پیداست که چنین قابلیت‌هایی زمانی بیشترین استفاده را خواهد داشت که امکان انتخاب از میان معانی و استعمالات را در اختیار کاربر قرار دهد.

به مبانی توثیق آنان؛

- **زمینه‌سازی ارزیابی احادیث:** آنچه که اکنون در برنامه به عنوان ارزیابی مشاهده می‌شود، ارزیابی اسناد است نه احادیث. با توجه به اینکه بسیاری از احادیث بیش از یک سند دارند و این اسناد لزوماً از ارزش یکسان برخوردار نیستند، طراحی قابلیت‌هایی به منظور درج برآیند ارزش اسناد که همان ارزش حدیث است، ضروری است.

- برقراری ارتباط بین مواضع مختلف تکرار

یک حدیث و مقایسه بین اسناد هر موضع؛

ایجاد این نوع ارتباط گامی مؤثر در تصحیح احادیثی است که از اسناد متنوع برخوردارند

- امکان ارزیابی احادیث با استفاده از دیدگاه

صاحب‌نظران؛ همچون نجاشی و شیخ؛

- **تهیه فهرست شاگردان مشایخ مختص راویان مشترک در طبقه‌های معین:** تهیه چنین فهرستی دو زمینه: تسریع در

تصمیم‌گیری و بالا بودن ضریب اطمینان تصمیم‌گیری در بحث تمییز مشترکات را به دنبال دارد.

- معرفی آثار نسبت داده شده به راویان در

کتاب‌های رجالی؛ این امر در دو زمینه: معرفی چهره علمی و عرصه‌های مورد فعالیت راویان بسیار مؤثر است

- **بیان میزان استقبال اصحاب از آثار راویان صاحب اثر:** این امر در پذیرش اقوال و توثیق این گونه افراد نیز تأثیرگذار است.

امید است با افزودن موارد پیشنهاد شده و همچنین طراحی نرم‌افزارهای جدید، شاهد رشد فزاینده‌ای در عرصه ارائه نرم‌افزارهای رجالی و بالندگی پژوهش‌های رجالی باشیم.